

## Maadthlaake

Jaepien 1814 "åavtoejaepie" gohtjesåvva nöörjen histovrijesne. Nöörje akte bielic sjiidi Danmaarkhe-Nöörjeste jaepien 1814, stuvreme Københavneste, jih minngemosth jijtse staatine sjiidi unijovnesne Sveerjine. Jalhts Nöörje lij akte bielic aktede ektiedimmeste Sveerjine, ållesth jijtjeraarehkevoetem krievi, politihkeles veeljemh höölti jih aktem orre maadthlaakem darjoeji. Numhtie evtiedimmie aktede demokratijeste eelki daennie Nöörjesne. Daan jaepien 200 jaepieh mænngan mijjeh daam maadthlaakem åadtjoejimh, jih dam sijhtebe heevehtidh, uvtemes dan åvteste Maadthlaake lea dihte jijtjehke aerniegierkie demokratijesne maam Nöörjesne utnebe daan biejjien.

Nöörjen maadthlaake lea dihte mubpie båarasommes veartenisnie. Dihte nænnoestamme sjiidi Eidsvollesne suehpeden 17.b. 1814. Jih dan åvteste mijjeh suehpeden 17.b. heevehtibie Nöörjesne. Rijkhekirresne Eidsvollesne 112 kaarrh mah lin tjåanghenamme orre maadthlaakem darjodh. Dej voestes biejjiej 11 maadthraajesh dorjesovvin. Daah lin dihte vårome maadthlaakese, jih desnie gaajhke, goh guktie Nöörje edtji stuvresovvedh jih almetjereaktaj bijre. Maadthraajesnie aaj nænnoestimmieh mah jeehtin almetjh dah mah edtjeh nænnoestidh frijje veeljemi tjirrh.

Maehtebe jiehtedh Maadthlaake lea laake gaajhki laaki bijjeli. Dastegh lea jeatjah laakh mah Maadthlaaken vöoste strijrieh, dellie Maadthlaake dihte mij reerie. Maadthlaake nænnoestimmieh åtna guktie Nöörje edtja stuvresovvedh, almetjereaktaj bijre, Stoerredigkien, reerenassen jih dåapmoestovlen bijre. Maadthlaake aaj meatan nænnoste guktie siejhme laakh sjidtieh.

Maadthlaakesne aaj gellie reaktah jih diidh. Reaktah goh religijovne- jih soptsestimmiereakta, mij sæjhta jiehtedh datne maahta dam jaahkoem utnedh maam sijhth jih jiehtedh maam ussjedh bieleden dan åvteste bysvedh. Diidh, goh mijjeh tjoerebe skaehciem maeksedh. Skaehcie gaskem jeatjah namhtah ööhpehtimmiem jih healsoedienesjh gorrede gaajhkesidie mah Nöörjesne årroeh.

Doh vihkielommes bielic Maadthlaakesne 1814 lin:

- Almetji jijtjeståvroe, mij lea reakta stuvredh tjirkiji tjirrh mah leah almetjijstie veeljeme frijje veeljemi tjirrh
- Faamoejoekedimmieprinsihpe, gusnie faamoe lea joekedamme dan seammalaakan goh gåarede dan faamoem gaskem mij laakide vadta jih dåårje, dööpmie jih faamoem tjirrehte.
- Almetjereaktah, vuesiehtimmien gaavhtan reaktajearsoesvoete, håaleme- jih soptsestimmiereakta

Stoerredigkie lea jaepien 2014 nænnoestamme jih tjaaleme eantan jienebh almetjereaktah Maadthlaaken sijse. Daate lea dorjesovveme juktie laaki tjirrh hoksedh almetjereaktah fulkesamme sjidtieh.

# Demokratije, faamoejoekedimmie jñh parlamentarisme

## Demokratije

Demokratije, aaj gohtjesovveme almetjeståvroe, lea akte stuvremevuekie gusnie almetjh veeljemi tjñrrh maehtieh dejtie politihkeles sjæysjalimide tsevtsehd mah laantesne vaaltasuvvieh. Gaajhkh mah 18 jaepieh illieh veeljemejaepien maehtieh steemmadidh. Dellie datne nuepiem åtnah dov steemmam vedtedh dan krærran datne sijhth, jñh ij guhte jeatjebh åadtjoeh daejredh maam datne steemmedh. Gaajhkesh steemmereaktine aktem steemmam utnieh. Daate lea dihte vihkielommes væhta demokrateles veeljeminie. Veeljemen tjñrrh akte krirrie veeljesåvva mij laakide vadt, Stoerredigkie.

## Faamoejoekedimmieprinsihpe

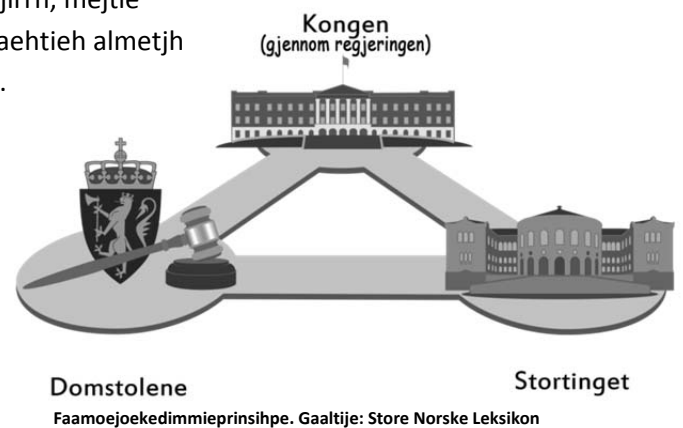
Gaajhkine siebriedahkine naakeni lea vielie faamoe goh mubpieh. Dennie daajbaaletje nõorjen demokratiesne faamoe lea joekedamme dan tjñrrh maam gohtjebe faamoejoekedimmieprinsihpe. Faamoe lea joekedamme golme joekehts institusjovnide; Dihte faamoe mij laakide vadt jñh dåårje, dihte faamoe mij tjñrrehte jñh dihte faamoe mij dööpnie.

Dihte faamoe mij laakide vadt jñh dåårje lea Stoerredigkie, mij maahta daaletje laakh jarkelidh jñh orre darjodh. Juktie nænnoestidh Nöörje edtja orre laakem utnedh, dellie jienebelåhkoeh dejstie 169 krirrietjirkijijstie Stoerredigkesne tjuara laakeraeriestimmiem dåarjoehtidh. Juktie jarkelimmieh Maadthlaakesne darjodh dellie daerpies 2/3 jienebelåhkøjne.

Dihte faamoe mij tjñrrehte lea reerenasse. Reerenasse raeriestimide tjñrrehte mah jienebelåhkoem Stoerredigkesne åådtjeme, vuesiehtimmien gaavhtan vielie beetnegh nuhtjedh skuvlese, healsose jñh geajnojde Nöörjesne. Reerenasse aaj staatebudsjedtem buakta rihkeden fierhten jaepien, mij lea akte bijjeguvvie man gellie beetnegh Nöörje maahta nuhtjedh bætijen jaepien, jñh misse dah edtjeh åtnasovvedh.

Dihte faamoe mij dööpnie lea dåapmoestovlh. Laaki tjñrrh, mejtie Stoerredigkie lea nænnoestamme, dåapmoestovlh maehtieh almetjh dööpmedh ovmesse sårhts bysvehtsdahkoeh åvteste.

Joekedamme faamoste lea vihkeles, jñh Stoerredigkie, reerenasse jñh dåapmoestovlh edtjeh ovjearohke årrodh sinsitneste. Daate sæjhta jiehtedh ij guhte dejstie golme institusjovnijste luhpiem utnieh tsevtsehd maam doh mubpieh darjoeh. Vuesiehtimmien gaavhtan dle dåapmoestovlh eah maehtieh Stoerredigkiem tsevtsehd bysvehtsem lissiehtidh meadtojde.



## ILLUSTRASJONEN

Kongen (gjennom regjeringen): Gånka (reerenassen tjñrrh)

Domstolene: Dåapmoestovlh

Stortinget: Stoerredigkie

## Parlamentarisme

Parlamentarisme lea akte politihkeles stuvremevuekie. Gosse jiehtebe Nöörje lea parlamentarihkeles, dellie daate sæjhta jiehtedh reerenasse faamoem åtna dan guhkiem jienebelåhkoer nasjovnaalekrirresne dam luhpede. Nasjovnaalekrirrie lea dihte almetjeveeljeme staateåårgane, jñh Nöörjese dihte lea Stoerredigkie. Maehtebe unnebelåhkoer- jñh jienebelåhkoeparlamentarismen bijre soptsestidh. Riektesisnie sæjhta jiehtedh unnebelåhkoer- jñh jienebelåhkoereerenassh. Unnebelåhkoem utnebe gosse reerenasse ij jienebelåhkoem utnieh Stoerredigkesne, jñh jienebelåhkoer gosse reerenasse jienebelåhkoem åtna Stoerredigkesne.